

Çekiç ile Tornavida Arasındaki Fark: Amerikan Askerî Yardımları Sonrası TSK'daki Dönüşümün Toplumsal Etkileri*

Cemil Sağlam¹

Öz

Ordu, modernleşme hareketinin merkezinde bulunması dolayısıyla Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti'nde askerî olduğu kadar toplumsal öneme de sahip olmuştur. Bu makale TSK'nın Türk modernleşmesindeki bu rolünün Amerikan Askerî Yardımları sonrasındaki durumunu açıklamayı amaçlamaktadır. 1947'de başlayan Amerikan askerî yardımlarıyla birlikte artan teknik kabiliyetleri sayesinde TSK, toplumun büyük bir kesimini eğitip modern bir vatandaş haline getirecek imkân ve kabiliyete kavuşarak toplumsal etkisini daha da arttırmıştır. Böylelikle ordu, ülke savunmasının yanında halk eğitimindeki en önemli kurumlardan biri haline gelmiştir. Askere gidip orada modern araç ve düşünceyle tanışan gençler terhis olduklarında bu yeni kültürün birer taşıyıcısı olarak edindikleri modern teknik bilgi ve terbiyeyle sivil yaşama dönmüşlerdir. Doküman analizine dayalı bu çalışmada ordudaki değişimin toplumsal etkisi çoğunlukla 50'li ve 60'lı yıllarda yapılan köy monografileri, 60'lı yıllarda hazırlanan Devlet Planlama Teşkilatı raporları ve yer yer Türkiye'ye Amerikan Askerî Yardım Kurulu (Jammatt) arşivi kullanılarak ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Buradan hareketle çalışmada Amerikan Askerî Yardımları sonrasında TSK'nın 1950'ler itibarıyla Türkiye'nin kırsal kesimindeki kalkınma hamlelerine katkı verdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Modernleşme • Türk Ordusu • Mekanizasyon • Askerî yardım • Kırsal kalkınma

The Difference Between a Hammer and a Screwdriver: The Social Effects of the Transformation of TAF After the American Military Aid

Abstract

The army has had social as well as military importance in the Ottoman Empire and the Republic of Türkiye due to its position at the center of the modernization movement. This article aims to explain the role of the Turkish Armed Forces (TAF) in Turkish modernization after receiving American military aid. TAF is found to have further bolstered its social effects by gaining the opportunity and ability to train a large part of society and transform them into modern citizens by virtue of the technical capabilities that increased through the American military aid received after 1947. By joining the army and encountering modern tools and ideas there, young people have become the bearers of this new culture by conveying modern technical knowledge and training into civilian life after being discharged. Based on documental research, this study mostly uses the village monographs that were made in the 1950s and 1960s and state planning organization reports, as well as occasionally drawing from the Joint American Military Mission for Aid to Turkey (JAMMAT) archives. The study has concluded that after receiving American military aid, TAF began contributing more to developmental movements in the rural areas of Türkiye in the 1950s.

Keywords: Modernization • Turkish army • Mechanization • Military aid • Rural development

* Bu çalışma Dr. Öğr. Üyesi Barış Ateş danışmanlığında Milli Savunma Üniversitesi Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Askerî Sosyoloji Anabilim Dalı'nda hazırlanan "İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Türk Ordusunda Mekanizasyon ve Ordu-Toplum ilişkilerinde Modernleştirme Misyonu" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

1 Sorumlu yazar: Cemil Sağlam (Arş. Gör.), Milli Savunma Üniversitesi, Atatürk Stratejik Araştırmalar ve Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Askerî Sosyoloji Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye, Eposta: cemil.saglam@outlook.com ORCID: 0000-0001-6740-5748

Atıf: Sağlam, C. (2022). Çekiç ile tornavida arasındaki fark: Amerikan Askerî Yardımları sonrası TSK'daki dönüşümün toplumsal etkileri. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 42(Suppl. 1), 51-75. <https://doi.org/10.26650/SJ.2022.42.3.0058>

Extended Summary

This article aims to reveal the changes in the role of the Turkish armed forces (TAF) in the modernization of Türkiye post-World War II. While American military aid has previously been researched mostly as the subject of international relations and history, this study will examine it from a sociological perspective.

As a modernizing force, the military has had significant influence during both the Ottoman era and throughout the Republic of Türkiye. TAF was one of the most important state institutions in Türkiye as it taught and educated people how to be good citizens before World War II. With the implementation of compulsory military service since the beginning of the 20th century, the young villagers, the main source of soldiers for the army, were able to get a chance to see what lay beyond the mountains of their villages. However, the military lacked the technical capabilities to provide education for the masses. Despite the deficiencies, the army attempted to train young recruits, many of whom at the very least became literate by the end of their service.

Prior to the 1950s, nearly 75% of the population of Türkiye lived in underdeveloped rural areas. People hardly went outside of their villages, and agricultural production was not based on the market economy. Illiteracy was high among rural people, and medical conditions were poor in villages. Military service was practically the only reason for young males to leave their village and enabled young people to discover new places and meet new people from all around Türkiye. Most importantly, military service made these people realize they are a part of the nation.

In those years, TAF also lacked the capacity to defend the country against the Soviets. The army's power was constrained by inadequate transportation, out-of-date equipment leftover from the era of World War I and the War of Independence, and its outdated military education. As a result, TAF began training young males both militarily and ideologically so as to strengthen the young Republic. However, these trainings mostly played no vital role in developing the technical skills that might be needed in agriculture in that period. This picture changed significantly after World War II.

During the Cold War, the US began to implement an encirclement policy toward the USSR. Thus, Türkiye's strategic significance was obvious to the US. Türkiye could be an optimal choice for a US base due to its closeness to the Soviet mainland. In addition, equipping Turkish soldiers was far cheaper than equipping American soldiers at that time. Based on these considerations, the US started providing military and economic aid to Türkiye in an effort to strengthen its military force and open its economy to the market. The US planned to use these developments so that Türkiye could acquire the strength needed to hold the Soviets at bay until US reinforcements arrived. Therefore, the US established the Joint American Military Mission for Aid to Turkey (JAMMAT) in 1947 for carrying out the military aid. In the beginning, US

authorities thought that the military aid would be enough to modernize the Turkish army but later realized that weapon and equipment transfer alone would not be useful. Therefore, JAMMAT applied a large-scale military education program in order to train soldiers on how to use high-tech weaponry.

Through JAMMAT's efforts, the number of motorized vehicles rapidly increased during this time, whereas the number of mounted animals in the armed forces declined. Thus, the young recruits of those years found an organization that was very different from what their fathers and grandfathers had told them about before. Soldiers who lived in barracks at that time had no idea what a motor looked like. A wooden stick plough had been the most sophisticated piece of machinery they'd seen before enlisting. They hardly even knew the difference between a hammer and a screwdriver. During their conscription, young soldiers witnessed the power of the machinery and experienced devices such as telephone that bring distant locations closer. Thus, these novelties significantly affected the young soldiers' mindsets.

While the military aid transformed the armed forces and its soldiers, economic assistance also changed civilian and economic life. The mechanization of agricultural production led to radical changes in rural areas. The article will consider the works from the Public Road Administration Group, a JAMMAT unit, in this regard. Due to how this organization's constructions had linked the cities and countryside, villagers consequently started to visit cities more frequently. This boosted interactions between cities and villages and also caused changes in production and job patterns. Because the tractor had replaced the ox, the demands in production fields also changed. For instance, driving became one of the most essential and wanted skills in agricultural production at that time. Soldiers who had learned how to drive in the army could become more useful both to the military and in civilian life. With driving skills, these conscripts would become the operators, drivers, and transporters whom agricultural production needed in that period. In short, JAMMAT's activities not only improved Türkiye's military capability but also its infrastructure and population quality.

In this way, young villagers began to meet the new requirements of the agriculture-based economy with the good training they obtained in the army. While TAF taught its soldiers essential skills, it also maintained its education of citizens on reasonable ideological grounds. After conscription service, young villagers returned to society as mobile personalities who were equipped with the skills needed to deal with the new demands that may arise around them. With the skills that they acquired in the army, their importance also gradually rose. Thus, they began to play a vital role and were able to be elected as chiefs in their villages.

As can be seen, Turkish villages witnessed big changes in the 1950s. Too many people lost their jobs in agricultural production as the new types of machinery poured

into the fields, and many of them moved to the big cities. As a result, many problems occurred, the results of which are still affecting Turkish society. However, these problems are the subject of another study. This article has focused on the role of the military within the progress of Turkish modernization. By applying the document research method, this study has used the monographs on villages that were made in the 1940s and 1950s, as well as the reports from the State Planning Organization and from the JAMMAT archive. As a result, the study has found that upon receiving US military aid, TAF was able to train its soldiers more efficiently and impart on them important skills that would be useful for their civilian life, in addition to the ideological education TAF had been providing for a long time.

Modernleşme sürecindeki müstesna konumu itibariyle ordu, Osmanlı ve Türk modernleşme çabalarının merkezinde yer almıştır. Bu sebeple Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti'nde ordu, ülke güvenliği ve savunmasının dışında da görevler üstlenmiştir. Özellikle Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren askeriye, toplumun modernleştirilmesi amacıyla yoğun bir şekilde kullanılmıştır (Janowitz, 1964, s. 104). Ancak ordunun kitle eğitimi vermek için yeterince uygun olmayan altyapısı 50'li yıllara kadar ordu eliyle modernleşmenin istenilen sonuçları tam olarak vermesinin önüne geçmiştir. Buradan hareketle bu çalışmada 1947 yılı itibariyle başlayan Amerikan Askerî Yardımlarının Türk ordusunun toplumu modernleştirme misyonunu başka bir merhaleye taşıdığı iddia edilmiştir.

1950'li yıllar ile birlikte sosyal bilimlerde hâkim olan modernleşme paradigması içerisinden çıkan gelişme yazını, ABD'nin Batı dışı dünya ile kuracağı ilişkinin ana hatlarını belirlemiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası Türk-Amerikan ilişkileri de bu fikrî ortamdan doğan politikalar ışığında şekillenmiştir. Bu dönemde rakibi SSCB'yi çevreleme politikası güden ABD, Sovyetler karşısında tutunmaya çalışan devletlere ekonomik ve askerî yardımlarda bulunarak savaşı kendinden uzak ve daha az maliyetli bir hale getirmeye çalışmıştır. Amerikalı bir askerî 5247 dolarlık yıllık masrafına karşılık senelik 400 dolarlık maliyetle teçhiz edilebilecek bir Türk askeri gerçeği, ABD'nin yapacağı yatırımın ne denli kârlı olduğunu göstermektedir (Celep, 2020, s. 5). ABD Başkanı Eisenhower da 1955'te ulusal güvenlik konseyinde yaptığı konuşmasında Türkleri kendi güvenliklerini sağlamak için silahlandırmanın Amerikan askeri göndermekten çok daha az maliyetli olduğunu ifade etmiştir (FRUS, 1956, s. 608). Ancak ABD'nin silah yardımlarını hedef ülkelerde politik bir nüfuz aracı olarak kullanmadaki mahareti de unutulmamalıdır (Sislin, 1994, s. 678).

Askerî yardımlar ordunun envanterinin yanında organizasyonunda da köklü değişikliklere neden olmuştur. Orduda yaşanan bu değişimin askerliğini yapıp memleketine dönen askerler vasıtasıyla ilerleyen yıllarda büyük toplumsal etkileri ortaya çıkmıştır. Ordunun ülkenin her yerinden binlerce genci silah altına alıp onları bir vatandaş haline getirerek toplumun sosyal ve ekonomik manada modernleşirmesi Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren süregelen bir uygulamadır (Janowitz, 1964, s. 82). 1933 tarihli Genelkurmay Başkanlığı tarafından da faydalı eser olarak nitelenen bir kitaptaki ifadeler ordunun Türkiye'de genç bir köylü için ne ifade ettiğini göstermesi bakımından önemlidir.

“...Türk köylüsünü (umumî hayat)a soka ilk müessese (kışla) olmuştur. Demek ki halka kıymet veren ilk müessese (kışla)dır. Ve bu kıymet hükmü bu günkü (Halk hakimiyeti)nin ilk kıvılcımıdır. (Kışla)lar yirmi yaşını geçen her genci, muhitinden (Hususi hayat)ından ayırarak tek bir çatı altına topluyordu. Ve orada memleketin her tarafından gelen vatandaşlar ile görüşürüyor, icap ederse memleketin her tarafını dolaştırıyordu. Kışlalar bu suretle millete, geniş memleket meşhumunu duyuran bir müessese olmuş ve millî hissin terbiye ve inkişafını yaratan bir muhit

vücuda getirmişti. Demek ki kışladan evvel, köylüyü kendi kasabası dışarısında, umumî camiaya bağlayan hiçbir vasıta yoktu.” (Faik, 1933, s. 196).

Askerlikle birlikte devlet otoritesinin henüz tam olarak hissedilmediği taşranın en ücra köşesinden gelen gençler devletle tanıştığı gibi temel görgü kaidelerini de öğrenmişlerdir. Fakat bu yıllarda ordunun fiziki şartları ve acemi eğitimindeki eksiklikleri erlerin iyi bir eğitim almalarının önüne geçmiştir. Bu yüzden terhis olan askerler sonraki yaşamları üstünde radikal değişikliklere neden olacak kazanımlar edinmemişlerdir. Ancak yine de askerliğini yapan gençlerin kırsal kesimde toplum içerisindeki önemini arttırdığını iddia eden çalışmalar mevcuttur (Boran, 1993, s. 248). Terhis olup köyüne dönen askerlerin toplumsal kabul görüp köy üstünde dönüştürücü bir etkiye bulunmaları ise ancak 50’li yıllar itibarıyla mümkün olmuştur.

Türkiye’de değişim rüzgarlarının estiği 50’li yıllara nüfusun yaklaşık %75’i köylerde yaşamaktadır (Türkiye İstatistik Kurumu, 2014, s. 7). Böylesine büyük bir nüfusu barındıran köylerin durumu ise bu yıllarda pek iç açıcı görünmemektedir.

“Yirminci yüzyılın ilk yarısında bile, köylülerin çoğu erken demir çağına çok benzer bir kültürel seviyede denebilecek bir yaşam sürüyordu. Bu durum ancak 1950’lerin sonlarında fark edilir bir biçimde değişmeye başladı.” (Pierce, 2003, s. 113).

Joe E. Pierce’in Anadolu köyü için yaptığı bu tanımlama mübalağalı görünmekle birlikte temel bir gerçeğe vurgu yapmaktadır: Köyün ve köylünün içinde bulunduğu kötü koşullar. Bu kötü koşullara rağmen ordunun asker kaynağı çoğunlukla bu köylerde yetişen gençlerden oluşmaktadır.

Köylerin uzun yıllardır hem durgun bir sosyal ve ekonomik yapıya sahip olması hem de ordunun en büyük asker kaynağı oluşu kırsalda gerçekleşen değişimin taşrada net bir şekilde hissedilmesinde etkilidir. Bu doğrultuda makalede Amerikan Askerî Yardımlarının Türkiye’nin toplumsal yapısı üstündeki etkileri köylerde neden olduğu değişimler ışığında incelenmeye çalışılmıştır. Amerikan Askerî Yardımlarıyla ilgili mevcut çalışmalar ordudaki dönüşüme ve ordu-siyaset ilişkilerine odaklanmaktadır.¹ Bu makale, yardımların toplumsal sonuçlarını göstermeye çalışarak literatüre bu yönde bir katkı sunmayı amaçlamaktadır.

1 Celep, B. (2020). Türkiye’ye Amerikan Askerî Yardım Kurulu (Jammatt) ve Türkiye’deki Faaliyetleri. AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi; Güvenç, S. (2010). “ABD Askerî Yardımı ve Türk Ordusunun Dönüşümü: 1942-1960”, içinde Türkiye’de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti, Ed. Evren Balta Paker ve İsmet Akça. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. s. 255-285; Güvenç, S., & Uyar, M. (2021). “Lost in Translation or Transformation? The Impact of American Aid on the Turkish Military, 1947–60”, Cold War History, s. 1-19; Uyar, M. & Güvenç, S. (2022). “A Tale of Two Military Missions: The Germans in the Ottoman Empire and the Americans in the Republic of Turkey”, War & Society 41, sy 2 s. 85-106; Orkunt, S. (1978). Türkiye-ABD Askerî İlişkileri. Milliyet Yayınları.; Cossaboom R. & Leiser, G. (1998) “Adana Station 1943–45: Prelude to The Post-War American Military Presence in Turkey”, Middle Eastern Studies 34, sy 1, s. 73-86; Munson IV, H. A. (2012). “The Joint American Military Mission to Aid Turkey: Implementing The Truman Doctrine And Transforming U.S. Foreign Policy, 1947-1954”. Washington State University Department of History.; Livingston, C. (1994), ““One Thousand Wings’: The United States Air Force Group and the American Mission for Aid to Turkey, 1947–50”, Middle Eastern Studies 30, sy 4, s. 778-825.

Kırsalda yaşanan değişimlerde askerlerin rolünün daha iyi anlaşılabilmesi için çalışmada öncelikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında taşranın durumu incelenmiştir. Bu amaçla doküman analizi metodu kullanılarak 1940 ve 50'lerde hazırlanan köy monografileri ve 1960 ve 70'lerde Devlet Planlama Teşkilatı bünyesinde köylerle ilgili yapılmış çalışmalara başvurulmuştur. Bunların yanında Türkiye'ye Amerikan Askerî Yardım Kurulu'nca üretilen arşiv belgeleri de çalışmada kullanılmıştır. Çalışma kabaca iki ana kısma ayrılmıştır. İlk bölümde makineleşmenin Türkiye'nin kırsal kesiminde neden olduğu sosyal ve ekonomik değişimler ele alınmıştır. İkinci bölüm de ise 50'li yıllarda askerde modern teknik eğitimden geçip terhis olan gençlerin köylerdeki modernleşme hareketlerine olan etkisi incelenmiştir.

Kırsalın Dönüşümü

20. asrın en önemli sosyal değişimlerinden birisi köylülüğün ölümüdür (Hobsbawm, 2020, s. 390). 50'li yıllarda büyük bir ivme kazanan modernleşme hareketi Türkiye'de de köyü ve köylülüğü büyük oranda ortadan kaldıracak değişikliklere neden olmuştur. Yaşanan bu gelişmelerin temelinde modernitenin soyut ve somut araçlarla köye ulaşması yatmaktadır. Köylüler modernleşmenin pratik kazanımlarını gördükçe değişimi benimsemişlerdir. Bu durum çoğu zaman köyün dışına çıkıp orada gördüklerini köyüne taşıyan kişiler vasıtasıyla gerçekleşmiştir. 1950'li yıllar Anadolu'su düşünüldüğünde köyün dışına çıkabilme lüksüne sahip olanlar çoğunlukla askerliğini yapmak için ayrılan gençlerdir.

Köy dışına çıkmanın yanında bunu mümkün kılan ulaşım ağı, özellikle kırsal bölgelerde değişim ve dönüşüm üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Türkiye'de 50'li yıllara gelindiğinde birçok köy, şehirle etkileşimlerini sağlayacak yeterli bir yol ağına sahip değildi. Bu durum dağ ve ova köyleri karşılaştırıldığında daha da netlik kazanmaktadır. 1940'lı yıllarda Batı Anadolu'da demiryolu geçen ova köyleri kasabalaşırken yeterli ulaşım imkanlarına sahip olmayan dağ köylerinde geleneksel yaşamın devam ettiği sonucuna varılmıştır (Boran, 1993, s. 46–47). Yani şehirle kurulan ilişki köylerde değişimin kapısını aralamıştır.

Manisa'nın köylerinde yapılan bir araştırma ulaşımın modernleşme sürecindeki önemini ortaya koyması bakımından zikredilmeye değerdir. Bu köylerde yol sıkıntısı çeken dağ köylülerine son yıllarda hayatlarında ne gibi değişiklikler olduğu sorulduğunda kayda değer bir değişiklik yaşamadıklarını belirtmişlerdir. Bölgedeki ulaşım şartları daha gelişmiş olan ova köylerinde aynı soru sorulduğunda ise bazı değişikliklerin olduğunu söylemişlerdir (Boran, 1993, s. 46–47). Buradan merkeze yakın ve ulaşım imkanları nispeten iyi olan köyler doğal olarak değişime daha açık bir yapıda olduğu sonucuna varılabilir. Ancak bu değişimin Türkiye çapına yayılması köydeki insanın bu değişimleri içselleştirmesiyle mümkün olmuştur. Örneğin 30'lu yıllarda Doğu illerine gönderilmiş numunelik demir pulluklar çeşitli bahaneler öne

sürülerek kullanılmamıştır (Sılan, 2010, s. 58). Hülasa halkın yenilikleri benimsemesi zihniyette de bir değişimi gerektirmektedir.

Ulaşım yetersizliği ve şehir merkezlerine olan uzaklık köylünün farklı kültürlerle tanışmasının da önüne geçmiştir. Bunun bir sonucu olarak köyünden askere giden birçok genç Bilecik'in bir dağ köyünden askere gelen gencin yaşadığına benzer bir kültür şoku yaşamıştır (Göknil, 1943, s. 323). Askere giden birçok insan orada gördükleri ve öğrendikleriyle ufuklarını köy sınırlarının dışına taşımıştır (Göknil 1943, s. 324). Fakat bu yıllarda askerden dönen gençler köylerde kapsamlı bir değişim meydana getirememişlerdir. Bu durumda köylünün modernitenin pratik sonuçlarıyla henüz tanışmamış olmasının önemi büyüktür.

40'lı yıllarda şehirlerden kopuk köylerde sağlık ve hijyen koşulları da kötüdür. Köylüler hastaneye gitmemekte, gitmek isteseler bile çoğu zaman buna imkân bulamamaktadırlar (Makal, 1978, s. 54). Hijyen koşullarının kötü oluşu birçok sağlık sorununu da beraberinde getirmektedir. (Tanyol 1961, s. 42) Sokaklardaki hayvan gübreleri her mevsim çeşitli hastalıklara neden olmaktadır (Tütengil, 1954, s. 52–55). Bu durumun doğal bir sonucu olarak köylerde 1940'lı yıllara gelindiğinde bebek ve çocuk ölümleri çok fazladır ve bu ölümler ebeveynler tarafından doğal karşılanmaktadır. Öyle ki bazı köylerde ölen bebek ve çocuklarının sayısı, cinsiyet ve yaşlarını hatırlayamayan ebeveynlere rastlanmıştır (Berkes, 1942, s. 29).

Köylerde yaşanan değişimler arasında toplumsal dönüşüme etkisi bakımından tarımsal mekanizasyonun ayrı bir önemi vardır. Türkiye'nin zirai makineleşme çabaları Osmanlı'nın son yıllarına kadar götürülebilir. 1. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti 2.800.000 askeri silah altına almıştır (Çankaya, 2019, s. 177). Zirai üretimden böylesine büyük bir işgücünün ayrılması makineleşme için uygun bir ortam yaratmıştır. Fakat yeterli altyapı olmaksızın girişilen bu hareket istenilen sonuca ulaşamamıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki tarımda makineleşme hamlesi de eğitim, yedek parça ve yakıt gibi temel meseleler halledilemediğinden sonuçlandırılmamıştır. Büyük çiftliklerce alınan araçlar ise bozulduklarında tamir ettirilememiş ve bir kenara bırakılmışlardır. Böylelikle tekrar eski geleneksel yöntemlere dönmüş ve Anadolu'nun birçok yerinde “makine maşatlığı” yakıştırmayı yapılan hurdalık ortaya çıkmıştır (Köymen, 1999a, s. 9). İstenilen sonuca ulaşamayan bu ilk deneme köylülerin modern tarımsal aletlere karşı bir önyargı geliştirmesini de beraberinde getirmiştir (Köymen, 1999a, s.7).

Hayvan gücüne dayalı zirai üretimden makineye geçişte yaşanan bu sorun o yıllarda mekanizasyondan geçmemiş Türk ordusu için de geçerlidir. 1930'da Genelkurmay Başkanlığı mevcut durumda araçların kullanımından bakımına kadar eksiklikler olduğundan yurtdışından traktör yerine binek hayvan alınmasını istemiştir (Köymen, 1999a, s. 8). Bu nedenle Amerikan askerî yardımları öncesinde ve hatta yardımların sürdüğü ilk yıllarda zirai makineleşme, toplumsal bir değişimi tetikleyecek güce

ulaşamamıştır. Bunun gerçekleşmesi için öncelikle eğitim ve bakım gibi temel meselelerin çözülmesi gereklidir ki bunlar önemli oranda kışlalarda halledilecektir.

Modernleşme teorileri Batı dışı toplumlara tarımsal üretimle kalkınmayı amaçlayan ekonomik reçeteler sunmuştur. Buna göre tarımsal mekanizasyonla zirai üretim arttırılacak ve buradan elde edilecek sermaye ile ağır sanayi yatırımlarına girilecektir (Köymen, 1999b, s. 135). Türkiye'ye 2. Dünya Savaşı sonrasında yapılan Amerikan yardımları da bu teoriler ışığında şekillenmiştir. Türkiye'nin hammadde üretimi ve zirai bir ekonomi ile gelişebileceği fikrinden hareketle tarımda makineleşme 50'li yıllarda Türkiye'nin gündemine girmiş ve Türkiye'nin birçok bölgesinde boy gösteren traktörler ve uygun hava şartları, tarımsal üretim ve verimde büyük bir artış yaşanmasına neden olmuştur (Keyder, 1999, s. 165). Ordu da bu yıllarda teknik eğitim verip terhis ettiği askerlerle makineleşen tarımın işgücü ihtiyacına dolaylı yoldan destek vermiştir.

Yine bu yıllarda Avrupa'da 2. Dünya Savaşı'nın etkileri devam ettiğinden tarım ürünlerine büyük bir talep yaşanmış bu da zirai ürün fiyatlarının belli bir süre yüksek seyretmesine sebep olmuştur (Turhan, 2020, s. 76). Bu durum tarıma endeksli bir gelişme planı sunan modernleşme kuramlarına olan güveni arttırırken hızlı makineleşmenin neden olabileceği problemlerin de göz ardı edilmesine neden olmuştur (Robinson, 1963, s. 461–462). Makineleşmenin süratle arttığı 50'li yıllarda Doğu Anadolu'daki bir köye alınan su motorunun, kullanımı ve bakımındaki sorunlar nedeniyle köylü tarafından kabul görmeyişi örneği döneme dair genel bir tablo çizmektedir.

“Diyelim motor sağlamdı. Böyle olsaydı bile bu köyde alattirik çalışmaz da ve de bi tek lamba yanmaz da. Neden dersen, her şeyden evvel biz, meteliğe kurşun atan insannarık. Bi ciğara parasını bulamazık. Yiygimizden artan iki ölçek mahsulü duza gaza verdik mi odur bizimkisi. Şimdıcik, bu motor sağlam olsaydı, bunun başına bir usta isterdi makinist diyollar ona. Beş yüz bin lira aylık isterdi o. Onu veremezdik bir, ikincisi herhangi bir ev alattirik alacak olsa yedi sekiz yüz lira masrafı tutarmış eve almak için. Ben gendi nefsim böyle bi haltın altına giremem, çoluğun çocuğun rızkını ortaya döküp de.” (Makal, 1963, s. 123).

Modernleşme teorilerinin makineleşmenin toplumsal yapılardan bağımsız olarak sonuç vereceği gibi hatalı temel kabulleri, plansız ve yoğun bir makineleşmeyi de beraberinde getirmiştir. Bu durum başlangıçta tarımsal üretimde kısa vadeli büyük bir artış yaşanmasına neden olmuştur. Örneğin yapılan araştırmalara göre 50'li yılların başlarında pamuk üretiminde dönüm başına 28 kg artış yaşanmıştır (Ankara Üniversitesi, 1954, s. 84–92). Ancak üretimdeki bu artış bir yana makineleşmeyle birlikte köylerdeki geleneksel yapılar da çözülmeye başlamıştır. Makinelerin insan ve hayvan gücünün yerini alması geleneksel tarımın önemli aktörlerinden ortakçıların işsiz kalmasına neden olmuş ve çok geçmeden köyden kente göç başlamıştır.

Çeki gücünü hayvanlardan devralan ve zirai mekanizasyonun birçok unsuruyla etkileşime giren traktörler tarımda makineleşmenin simgesi haline gelmiştir (Tekeli,

1982, s. 111). Bunun yanında ulaşım şartlarının iyi olmadığı bu yıllarda traktörler üretim aracı olmalarının yanında bir ulaşım aracı olarak da değerlendirilmişlerdir. Bu yüzden traktörler köylünün yaşam pratikleri üstünde dönüştürücü bir etkide bulunmuştur.

Tablo 1²

1948-58 Yılları Arası Bazı Zirai Alet ve Makinelerin Sayısındaki Değişim (Devlet İstatistik Enstitüsü, 1960, s. 11) ve (Devlet İstatistik Enstitüsü, 2001, s. 293–301)'den derlendi

	Traktör	Traktör Römorku (Treyler)	Bıçer-bağlar	Bıçer-döver	Traktör Pulluğu	Su Pompası
1948	1.756	140	335	268	1.119	253
1952	31.415	12.982	911	3.222	22.828	4.007
1953	35.670	16.697	1.196	4.458	25.620	5.389
1954	37.743	18.088	1.651	4.076	26.140	7.456
1955	40.282	21.778	1.655	5.618	28.842	10.010
1956	43.727	22.885	2.168	6.025	30.763	10.868
1957	44.144	24.396	2.755	6.523	31.498	14.451
1958	42.527	24.919	2.662	6.592	30.973	18.075

Makineleşmeyle birlikte Türkiye'nin tarım arazilerinde de artış gözlenmiştir. 1948'de 13.742 hektar olan tarım arazileri 1952 yılına gelindiğinde 17.357 hektara çıkmıştır (Ankara Üniversitesi, 1954, s. 48). Tarım arazilerindeki bu hızlı artış hayvan gücü kullanımında kademeli bir azalma olmasını sağlamıştır. Böylelikle modern ve geleneksel tarım yöntemleri bir süre daha bir arada kullanılmıştır (Tekeli, 1982, s. 89). Ancak bu geçiş süreci insan ve hayvan gücüne dayalı geleneksel üretim aleyhinde işlemiştir. Makineli tarıma geçilmesiyle birlikte 1948-52 yılları arasında her bir traktör ortalama 0,2 manda ve 1,3 at ve 2,7 öküzü zirai üretimin dışına çıkarmıştır (Ankara Üniversitesi, 1954, s. 73–74).

Bu teknik sorunlara ek olarak zirai makineleşme toprak mülkiyetinde de büyük değişimlere yol açmıştır (Ankara Üniversitesi, 1954, s.120). Traktör sahibi olmak yakıtı, bakımı ve kullanılması gibi birçok masrafı da beraberinde getirdiğinden birçok köylü için kârlı bir yatırım olmamıştır (Ankara Üniversitesi, 1954, s. 63). Çünkü 50'li yıllara gelindiğinde bir traktör 75 hektardan küçük arazilerde kullanıldığında kâr ettirmeyen bir öküzde bu rakam 5,5 hektardır (Tekeli, 1982, s. 94). Sonuçta birçok köylü kar edemediği için topraklarını kiraya vermek veya satmak zorunda kalmıştır. Bölgeden bölgeye ve üründen ürüne değişimle birlikte 50'li yıllarda Türkiye'de köylü bir ailenin geçinebilmek için en az 20 dönümlük bir araziye ihtiyacı vardır (Tekeli, 1982, s. 114). Borçlarını ödeyemeyip arazilerini satarak bu sayının altına

2 1952'ye kadar zirai istatistik verileri dört yılda bir toplanırken bu tarihten sonra yılda bir toplanmıştır.

düşenler ise tarım işçileri haline gelmiştir (Tekeli, 1982, s. 100). Bunun yanında bir traktörün ürün çeşidine bağlı olarak değişmekle beraber 10-50 arası köylünün işgücüne değer üretim yapması bu işçilerin de işlerini ellerinden almış ve şehirlere göç hızlanmıştır (Cem, 1970, s. 361). Hatta bu yıllarda makineler yüzünden işlerini kaybeden bazı köylüler Çukurova örneğinde de olduğu gibi makineleri bozmaya bile çalışmışlardır (Karpat, 1962, s. 47). Yine benzer şekilde işlerini kaybetme korkusuyla Hakkari’de katırla taşımacılık yapan köylüler posta işlerinde kullanılmaya başlanan Jeep’i bozmaya çalışmışlardır (Güvenç, 2015, s. 148).

Köy enstitüleri ve köycülük akımının etkisiyle köydeki hızlı ve kontrolsüz makineleşmesinin sancuları edebiyata da yansımıştır (Karpat, 2011, s. 197). *Medeniyetin Yedek Parçası* (Nesin, 2013, s. 5–12) ve *Amerikan Sargısı* (Baykurt, 2016) eserlerinde köylerdeki bu kontrolsüz ve ani değişimlerin neden olduğu sorunlar dile getirilmiştir.

Makineleşme köylerde toprak mülkiyeti ve üretim tekniklerinin yanında üretimin amacıyla da değişikliklere neden olmuştur. Aslında bu değişimin tarihi köylere ilk demir pullukların girdiği 20. yüzyılın başlarına kadar götürülebilir. Ancak o yıllarda ulaşımın sıkıntılı olması köylünün ürettiğini pazarlamasının, dolayısıyla köylerde kapsamlı bir dönüşüm yaşanmasının önüne geçmiştir (Tekeli, 1982, s. 92–94).

Amerikan Askerî Yardımları 50’li yıllarda taşradaki bu kalkınma hamlelerinden bağımsız değildir. Özellikle askerî yardım heyeti içerisindeki yol grubunun doğrudan zirai üretime etkisi olan çalışmaları olmuştur. Yol grubu yaptığı tetkiklerde Türkiye’nin ilk etapta 35.000 km’lik bir karayolu ağına ihtiyacı olduğunu hesaplamıştır (Celep, 2020, s. 236). Askerî öncelikli yollar bu sayının yalnızca 2.000 km’sini oluşturmaktadır. Öncelik askerî yollara verilse de orta ve uzun vadede yapılan yollar Türkiye’de yeraltı kaynakları ve tarımsal üretim alanları ile pazar arasındaki bağlantıyı güçlendirmiştir (Jammat, 1948b). Yol ağları gelişip taşranın derinlerine nüfuz ettikçe tüccarın köye ulaşımı da artmış ve böylelikle köydeki üretimin pazarlanması da kolaylaşmıştır (Ankara Üniversitesi, 1954, s. 130).

Pazara yönelik üretimdeki artış zirai örüntüde de değişime neden olmuş ve şehrin talepleri köylerdeki arazilerin ekiminde giderek daha belirleyici olmaya başlamıştır (Tuğaç ve ark., 1970, s. 30). Örneğin çavdar ve arpa gibi geleneksel ürünler terk edilirken pamuk ve buğday gibi getirisi yüksek ürünlere rağbet artmıştır. Böylece pamuk ve buğday üretimi yapılan köylerde 1948-52 yılları arasında bu ürünlerin ekili olduğu arazilerde iki kata varan artış gözlemlenmiştir (Ankara Üniversitesi, 1954, s. 31–33). Ayrıca yeni yapılan yollarla birlikte köylüler, şehrin sosyo-kültürel imkanlarından da faydalanmaya başlamıştır. Bunu yanında ilk kez kurulan hava gözlem radarları ile tarımsal üretimde çok önemli olan hava tahminleri daha isabetli yapılmaya başlanmıştır (Jammat 1948a).

Pazara endeksli zirai üretimdeki artış ve şehirle gelişen ilişkiler köylerde nakit kullanımını arttırarak şehirle kurulan bu yoğun üretim ilişkilerini yönetebilecek yeni bir köylü tipi ihtiyacını da ortaya çıkarmıştır (Karpas 1960, s. 90). 50’li yıllar düşünüldüğünde şehir görmüş ve modern yaşamı az da olsa tecrübe etmiş olmaları dolayısıyla askerden dönen gençler bu ihtiyaca cevap verebilecek en uygun adaylar olarak öne çıkmışlardır.

Köye Dönen Asker ve Köyde Yaşanan Değişimler

Toplumsal yapılar ve ilişkiler kültürle birlikte kendini görünür kılar (Turner 2020, s. 543). Toplumların yaşama biçiminden düşünme yapısına kadar birçok şey kültür dairesi içerisinde şekillenir ve anlam kazanır. Sosyal yapının temel yapıtaşlarından biri olması hasebiyle kültürde meydana gelen değişim birçok toplumsal sorunu da beraberinde getirir. Farklı bir kültürle girilen etkileşim bir kültürün değişimindeki temel nedenlerden biridir. Bu noktada farklı kültürlerle temas eden bireylerin kültürel etkileşimi sağlamadaki rolü büyüktür. Bu değişim ise üç aşamada gerçekleşir. Öncelikle farklı kültürle karşılaşan ve onun bazı özelliklerini benimseyen kişiler (müceddit) bu yenilikleri kendi kültürüne taşırlar. Ardından bu kişiler, içinde buldukları toplumda itibar kazanma ve fayda temin etmek için yeniliklerin yayılmasına gayret eder. Son olarak yenilikler zamanla elekten geçer ve mevcut kültüre katılır (Turhan, 2020, s. 41–42).

Yeni bir kültür unsurunun taşıyıcısı olan mücedditler, etraflarındaki değişimi görüp değerlendirme kapasitesine sahip “hareketli kişilik”lerdir. Bu kişiler zamanla geliştirdikleri empati yeteneği ile geleneksel kalıpların dışına çıkmalarını sağlayacak düşünce yapısına sahip olmuşlardır (Lerner, 1958, s. 49–50). Bir kişinin yeni bir kültürle tanışması ve onun taşıyıcısı haline gelebilmesi için mevcut sosyal ve coğrafi çevresinin sınırlarını aşması gerekir. Bu noktada askerlik çağı gelen gençler, 1950’li yıllar düşünüldüğünde köyünün sınırları dışına çıkıp farklı bir kültürü benimseyebilecek en uygun müceddit adaylarıdır. Ancak toplumsal dönüşümde görev alacak bu kişilerin modern bireyler haline gelmesi kolay olmamıştır. 1950’lere geldiğinde köyünden askere giden gençler babaları ve dedelerinden duyduklarına çok da benzemeyen, yabancıları oldukları bir organizasyonla karşılaşmışlardır. Bu değişimin ardında Türkiye’ye Amerikan Askerî Yardım Kurulu (JAMMAT) vardır.

Bu askerî yardım programı Sovyetler Birliği karşısında Türk ordusunu güçlendirip Amerika ve müttefik desteği gelene kadar savunma yapabilmesini temin etmek için başlatılmıştır. Askerî yardımlar öncesinde Türkiye’ye gelen ABD heyetinin incelemeleri sonucunda yardım organizasyonu dört ana grup olarak planlanmıştır. Turkey United States Army Group (TUSAG) Kara Kuvvetleri, Turkey United States Air Force Group (TUSAFG) Hava Kuvvetleri, Turkey United States Navy Group (TUSNG) donanma ve Public Road Administration Group (PRAG) ise yollardan sorumlu olacak şekilde

teşkilatlandırılmıştır (Jammat 1951). 1947 yılında American Mission Aid to Turkey (AMAT) çatı kuruluşu altında faaliyete başlayan misyonun adı 1949'a gelindiğinde Joint Military Mission for Aid to Turkey (JAMMAT) olarak değiştirilmiştir (Celep, 2020, s. 46).

Yardımlarla birlikte envanteri kapsamlı bir şekilde değişen TSK, 1950'lere gelindiğinde 40'lı yıllardaki halinden çok daha farklı bir görünüm arz etmektedir. General Salih Acael bu durumu "Kırıkkale piyade tüfekleri hariç her şey USA damgalı idi" sözleriyle ifade etmiştir (Acael, 2007, s. 44). Envanterdeki bu değişimin yanında yardım heyetinin daha ilk günden dikkatini çeken en önemli hususlardan biri askerî eğitimin çağın gerekliliklerini karşılamıyor oluşudur. Bu nedenle askerî eğitimde Amerikan sistemi uyarınca değişikliklere gidilmiştir (Ateş, 2022, s. 6).

Bu yıllarda askere gelen erler ise yeni silahları kullanabilmeleri için sahip olmaları gereken temel mekanik bilgilerden yoksundur. Büyük bir bölümü okuma yazma bilmeyen bu gençler, mekanik aletlere o kadar uzaktır ki tahta pulluklar birçoğu için askere gelmeden önce gördükleri en teknolojik alettir. Öyle ki bu yıllarda bazı genç askerler çekiç ile tornavida arasındaki farkı bile bilmemektedir (Robinson, 1963, s. 243). Herhangi bir çeki hayvanı olmaksızın hareket eden araçlar ise askerlerin bazıları nezdinde şeytani güçlerin tesiri altındaki aletlerdir (Cumhuriyet, 1950, s. 2).

Amerikan Askerî Yardım Heyeti, yardımların etkili olabilmesi için kapsamlı ve etkili ordu ile sınırlı olmayan bir er eğitim programı uygulamaya koymuştur. Bu doğrultuda acemi erlerin eğitimi amacıyla 1954'te ayrı birlikler kurulmuştur (Celep, 2020, s. 180). Terhis olup makineli tarımın geliştiği köylerine döndüklerinde ise bu gençler, aldıkları teknik eğitimi uygulayabilecekleri uygun bir ortamla karşılaşmışlardır. Askerde toplumsal rollerini öğrenen ve teknik meselelere yatkın bir hale gelen gençler eliyle ordunun toplum üzerindeki etkisi de artmaya başlamıştır (Robinson, 1963, s. 246).

Orduda geçirdiği sürenin ardından çekiç ve tornavida arasındaki farktan ilk yardıma kadar birçok şey öğrenen gençler, terhis olduklarında köylerine bu tecrübeyle dönmüşlerdir. Bu sayede modern bir birey olarak bilgi birikimlerini köylerine taşımış ve modernitenin taşradaki temsilcileri haline gelmişlerdir. "Umur görmüş" bir şekilde köye dönen gençler burada eskiye nazaran daha sözü geçer bir hale gelmişlerdir (Makal, 1963, s. 129). Böylelikle köyde modern fikirlerin kabulünü sağlayacak ortam da yeşermeye başlamıştır. Nitekim 1962'de yapılan bir ankette köylerde geleneksel fikirlere destek %23 iken bu oran 1968'e %16,1'e gerilemiştir (Tuğaç ve ark., 1970, s. 253).

Ayrıca çekirdek ailesinden başlamak üzere çevresini etkileyen bu insanların yapacağı etki, köye dışarıdan gelen yabancılarınkinden daha fazla olması muhtemeldir. Örneğin Aksaray'ın Demirciler köyündeki idealist bir öğretmen yaşlı bir kadını taciz ettiği iddiasıyla linç edilmeye çalışılmıştır (Makal, 1978, s. 162). Bu gibi örnekler modern

fikirlerin tanıdık simalar tarafından yayılmasının önemini ortaya koymaktadır. Buradan hareketle askerden dönmüş modern fikirlere sahip bir köylünün fikirlerinin köye dışarıdan gelmiş bir öğretmeninkinden daha fazla kabul görmesi beklenebilir.

Türkiye’de askerlerin kültürel değişim üstündeki bu dönüştürücü etkisi ilk kez Amerikan askerî yardımlarıyla görülmüş bir hadise değildir. Ordu, Osmanlı devrinde özellikle İkinci Meşrutiyet’e geline dönemde ülkedeki eğitim kurumların yarısından fazlasını kontrol etmekteydi (Karatamu, 1971, s. 387). Bu durum bu okullardan mezun olan askerlerin modernleştirici bir aydın olmalarını da beraberinde getirmiştir. Nitekim Afet İnan da kıışların halkın modernleştirilmesindeki önemini şu sözlerle ifade etmiştir:

“Asker ocağı, örgütüyle, millet ve hükümetin güvenine sahip, ilim ve ahlakça yüksek, özveri düşünceleri özellikleri ile seçkin, görev aşkıyla asker-subay heyetlerinden kurulu eğitim topluluğu, milletin yetiştirilmiş gençlerini yalnız askerlik açısından değil bilim açısından da eğiten ve öğreten bir okul, bir eğitim ocağıdır. Bu ocakta vatandaşlar, eşitliği öğrenirler; cesaret ve girişim düşüncelerini geliştirirler. Bu ocakta bütün vatandaşlar hep aynı toprağın evladı olduklarını en iyi duyarlar. Bütün vatandaşların millet ve ülkede yararlı ve hizmet eden olması gereği orada en iyi anlaşılır.” (İnan, 2010, s. 241).

Tarihsel tecrübeler ve ordunun o yıllarda ülkedeki en gelişmiş bürokratik yapılardan birisi olması nedeniyle 1936-37 eğitim yılında köylünün askerliğini onbaşı ve çavuş rütbelerinde yapmış kişiler eliyle eğitilmesi için çalışmalara başlanmıştır. Uygulamalardan verim alınması Köy Enstitüleri programına giden yolun da taşlarını döşemiştir. (Bahadır, 2002, s. 283) Nitekim bu yıllarda köylerdeki etkin kişilere bakıldığında çoğunun askerlikteki rütbesiyle ünlendiği görülmektedir. Manisa’nın bir dağ köyünden Osman Çavuş (kendisi köye radyoyu ilk getiren kişidir.) (Boran, 1993 s. 161, 167, 248) aynı bölgenin nüfuzlu kişilerinden İbrahim Çavuş (Boran, 1993, s. 146), ve Ankara’nın bir köyünden Mehmet Onbaşı (Berkes, 1942, s. 49) buna örnektir. Ancak köy-şehir münasebetlerinin henüz gelişmediği ve tarımsal üretim kaynaklı toplumsal değişimi tetikleyen gelişmeler yaşanmadığından bu kişiler köylerde bir dönüşümü sağlayacak toplumsal taleple karşılaşmamışlardır.

Köy muhtarları askerlikteki tecrübelerin köydeki toplumsal değişime olan etkisini göstermesi bakımından önemli örnekler içermektedir. 1968’de Türkiye genelindeki 220 köyde yapılan bir araştırmaya göre köyün en tesirli kişisi sorulduğunda %64,1 oranında “muhtar” cevabı alınmıştır. Muhtarların köyelerine kazandırdığı yenilikler ise su deposu, okul ve teknolojik araçlar gibi birçoğu köylünün yabancı olduğu ve 50’li yıllarda Amerikan ekonomik yardımlarla birlikte önemi artan yeniliklerdir. Araştırmaya konu olan 216 muhtar 41,1 yaş ortalamasına sahiptir (Tuğaç ve ark., 1970, s. 114–121). 1968 yılında 41 yaşında olan bir muhtarın 20 yaşında askere gittiği ön kabulünden hareketle 1947-49 yılları arasında askerlik yaptığı sonucuna varılabilir. Bu tarihler Amerikan askerî yardımlarının başladığı ve TSK’nın büyük bir dönüşüm geçirdiği yıllardır. Modern

teknolojilerin ve düşüncenin etkisinde kalarak askerliğini tamamlayan gençler, terhis olup köylerine döndüklerinde köylü nezdinde aklı başında ve müteşebbis bir imaj çizerek muhtarlığa kadar yükselmişler ve zamanla köyün en etkili isimlerinden olmuşlardır.

Mekanizasyon sürecinden geçen bir ordudan terhis olan gençlerle köylerde sadece muhtar profili değişmemiştir. Başkalarının sahip olmadığı teknik bilgiyle köye gelen gençler şoförlük gibi bazı yeni meslek gruplarını ortaya çıkarıp zanaatların da değişmesine neden olmuşlardır. 1950 yılında otoyolların nakliyedeki payı %32,5 iken 1970'e gelindiğinde bu oran 73,9'a yükselmiştir. Bu yıllarda ulaşım imkanlarının artmasıyla köy ve şehir arasındaki ilişkiler daha da sıkılaşıırken kamyonlar bu yeni dönemin simgesi haline gelmeye başlamışlardır (Adalet, 2018, s. 145).

Ulaşım altyapısındaki iyileştirmeler ve zirai üretimde yaşanan makineleşmenin etkisiyle işgücünde artan ihtiyaç askerî mekanizasyondan geçen ordunun kendisi için eğittiği askerler tarafından karşılanmaya başlanmıştır. Örneğin ordunun yoğun bir şekilde verdiği şoförlük eğitimi sivil işgücü piyasasında yoğun ilgi görmüştür. TSK da 1948 itibarıyla kendi ihtiyacını karşılamak için binlerce askere şoförlük eğitimi vermeye başlamıştır. Ordunun eğittiği bu askerler terhis olduklarında tarım sektöründeki hızla artan şoför açığına doğrudan katkı yapmışlardır. Öyle ki 50'lerin ortalarına gelindiğinde tarım sektöründeki şoför oranı %24,9'a kadar yükselmiştir. Bu dönemde yapılan bir araştırmaya göre köylerdeki şoförlerin %12'si araç kullanmayı okul ve kurslarda, %88'i de pratik yaparak öğrenmişlerdir. Pratikten yetişen bu kimselerin çoğu bunu askerde tecrübe ettiğini belirtmiştir. (Ankara Üniversitesi, 1954, s. 50–55).

Orduda verilen eğitimlerin köylerdeki meslek gruplarına hangi ölçüde yansıdığına bakıldığında orduda yoğun bir şekilde verilen sürücülük ve tamircilik eğitimlerinin köylerde geleneksel mesleklerin yanında artan bir şekilde kendilerine yer bulduğu görülmektedir. 1968'de yapılan bir araştırmada askerliğin kendilerine katkısı olduğunu söyleyen 2262 köylüden 144 (6,3)'ü ordudayken bir zanaat öğrendiğini söylemiştir. Bunların %11'i şoförlük ve makinistlik, %13,1'i, sıhhiyecilik, %12,4'ü radyo/telsizcilik ve elektrikçilik, %6,9'u demircilik ve nalbantlık ve %5,5'i marangozluk öğrenmiştir (Tuğaç ve ark., 1970, s. 167–168).

Tablo 2

Askerde Verilen Eğitimlerin Köylerdeki Zanaatlarla Karşılaştırılması

1968'de 1000'den Fazla Nüfuslu 58 Köydeki Zanaat Oranları (Tuğaç ve ark., 1970, s. 59)		TUSAG Bünyesinde Nisan 1949'da Açılan Kurslara Katılım (Jammat 1949)		TUSAFG Bünyesinde Kasım 1952'de Açılan Kurslara Katılım (Jammat 1952)	
Zanaatlar	Yüzde (%)	Eğitimler	Er Sayısı	Eğitimler	Er Sayısı
Demirci	56,9	Demircilik/ Kaynakçılık	2	Kaynakçılık	12
Marangoz	75,9	Marangozluk	4	Marangozluk	12
İnşaat ustası	77,6	Güç Ünitesi Tamiri	15	İnşaatçılık	25
Motor tamircisi	19	Motor mekaniği	100	Tesisatçılık	11
Değirmenci	41,4	Tekerlekli araç	24	Nakliyecilik	53
Başka	37,9	Radyo Telsiz Tamiri	24	Aşçılık	58

Ordu, araç kullanımı ve tamirinin yanında yine en başta kendi ihtiyacını karşılamak üzere askerlerine marangozluk, aşçılık ve demircilik gibi eğitimler de vermiştir. Askerde buldukları süre boyunca öğrendikleri bu işleri icra eden gençler deneyimli bir işçi haline gelmektedirler. Terhis olduklarında bu işleri köylerinde de yaparak köylerdeki zanaat ve meslek gruplarının çeşitlenmesini sağlamışlardır.

Orduda verilen eğitimin köylerde tatbiki dönemin edebi eserlerinde de kendine yer bulmuştur. Örneğin Emeksiz köyünden İbrahim Germiyan, ekmeğini askerde öğrendiği şoförlükten kazanmaktadır.

“Efendi, bizim askerlik bitti. Asker ocağında şoförlüğü de öğrendik millet sayesinde. Şimdi köyde işler açılıyor. Daha şimdiden baraja kum, çakul işine bağlandık. Yazın yalnız pancar çeksek kamyonun parası çıkar, iş çok. Bundan sonra milleti de Polatlı pazarına kamyonla indireceğiz. Bu da babamın şartı...” (Aydemir, 2012, s. 212).

Askerî eğitimin sivil hayata tatbikindeki esnekliği göstermesi açısından askerliğini tank sürücüsü olarak yapan Hüseyin Germiyan'ın köye izne geldiğinde bataklık kurutma çalışmalarında ekskavatör operatörüyle değişmeli çalışması da bu bağlamda edebiyatımıza yansımış ilginç bir örnektir (Aydemir, 2012, s. 11).

Orduda verilen okuma yazma eğitimi de köyün dönüşümünde önemlidir. Bunda okur-yazarlığın modernleşme sürecinin yapıtaşlarından biri oluşu önemli bir etkidir. Kişi, okuyup yazarak sadece bu fiilleri gerçekleştirmekle kalmaz aynı zamanda bireyler üstü kollektif hafızaya da erişim imkânı elde eder. Bu sayede karşılıklı ilişkilerin kurulduğu büyük bir ağa dahil olur ve bu girift yapı içerisinde yaşamasını kolaylaştıracak empati yeteneği geliştirir (Lerner, 1980, s. 124). Bu süreçle birlikte insanlar kendilerini, çevrelerindeki hâkim sınırlı düşüncelerden ve kulaktan dolma bilgilerden soyutlama imkânı da elde ederler (Tütengil, 1977, s. 69).

1960'lara gelinen süreçte köylülerin okuma yazma gibi temel eğitimleri alabilecekleri iki farklı kaynak vardır. İlki köy öğretmenlerinin girişimleriyle açılmış zorunlu olmayan okuma-yazma kurslarıdır. Diğeri ise orduda verilen zorunlu eğitim programıdır. Burada birçok genç okuma-yazmanın yanında başka eğitimler de alarak terhis olmuştur. Bu dönemde hala birçok köylü okulsuzluğu önemli bir sorun olarak görülmemektedir. (Tuğaç ve ark., 1970, s. 19–20) Okulda verilen eğitimin köy yaşantısına katkı sunmayacağını düşünmeleri velilerde okulda harcanan vaktin zayi olduğu algısının gelişmesine neden olmuştur (Makal, 1963, s. 129; Tütengil, 1956, s. 41). Bu nedenle gençlere askerde zorunlu olarak okuma yazma öğretilmesi onların köyde eğitim almasının önündeki bu engeli de aşmalarını sağlamıştır.

Nitekim yapılan araştırmalar da ordunun bu yıllarda kitle eğitiminde oldukça etkili olduğunu göstermiştir (Tuğaç ve ark., 1970, s. 168). Emekli orgeneral ve dönemin CHP Kütahya Milletvekili Asım Gündüz de ordunun toplumsal eğitimdeki rolünü şu sözlerle ifade etmektedir:

“Binaenaleyh ordu, hakiki bir mekteptir. Erat okutulur, belki Milli Eğitim Bakanlığından daha çok olarak okur yazar efrat yetiştirilir... Her sene 100-120 bin genç orduya gelmekte bu meslek okullarında yetiştirilerek, okutularak bir meslek sahibi yapılarak köylerine gönderilmektedirler. Binaenaleyh ordu Milli Eğitim Bakanlığının yanında en birinci hadim ve yardımcıdır.” (TBMM Zabıt Ceridesi, 1950, s. 604)

Artan okullaşma ve her yıl askerden okur yazar bir şekilde dönen binlerce gençle birlikte taşrada okuma yazma oranlarında artış yaşanmıştır (Makal, 1970, s. 31) diyerek dile getirmektedir. Mahmut Makal, askerden dönen gençlerin köyün kalkınmasındaki potansiyelini “...askerden dönmüş okur yazar- köy gençlerinin benliğine, köyüne hizmet aşkı sindirilmiştir. Bu aşk şimdilerde altı ay değil, altı yıl öğrenim gören öğretmen adaylarına ne yazık ki verilememektedir.” diyerek dile getirmektedir. Köy öğretmenleri ve askerden dönen eğitimli gençlerin etkisiyle köylerde 16 yaş üstü okur yazar oranı 1962- 68 yılları arasında %35'ten %39,4'e yükselmiştir (Tuğaç ve ark., 1970, s. 155–160). İstatistiklere de yansıyan şekilde kadınlar bu oranlar içerisinde daha az yer tutmaktadır. Kızların okula daha az gönderilmesi ve askerlik gibi köy dışına çıkıp görgüsünü arttırma imkanından mahrum oluşları toplumsal değişimde aktif rol alamamalarına neden olmuştur (Makal, 1970, s. 34).

Köyden Kente Göç ve Köydeki Diğer Gelişmeler

1960'lara geldiğinde yaklaşık 10 yıl önce başlayan askerî ve ekonomik yardımların olumlu ve olumsuz sonuçları da görülmeye başlanmıştır. Bu yıllarda kontrolsüz makineleşmeyle köyün sosyal ve ekonomik yapısı bozulduğundan kentlere göç de hızlanmıştır. Makineleşmeyle birlikte topraklarını kaybeden köylüler ve işlerinden olan ortakçılar tarım işçileri haline gelmişlerdir ki bu durum ilk etapta şehre olan göç dalgasını yavaşlatmıştır (Tekeli, 1982, s. 103–104). Bir kısım köylü ise şoförlük ve

tamircilik gibi nitelikli işlere girerek bu yeni döneme ayak uydurmaya çalışmıştır. (Kıray, 1999, s. 156).

Köylerde tarımsal üretimin hala bir ekmek kapısı oluşunun yanında köylülerdeki şehre olan yabancılaşma da ilk başlarda şehre göçü yavaşlatmıştır (Boran, 1993, s. 184–85). Ancak zamanla bu korkular ve çekinceler aşılmıştır. 1968’e gelindiğinde birçok köylünün şehre dair olumlu düşünceler beslediği görülmüştür. Köylülerin %87,7’si şehre gidenlerin mutlu olduklarını, %88’i kazançlarının iyi olduğunu ve %91,9’u çocuklarının daha iyi imkanlara kavuştuğunu söylemiştir (Tuğaç ve ark., 1970, s. 105; Yörükân & Cebe, 1956, s. 19). Zihniyetlerdeki bu değişim artan köy-şehir ilişkilerinin doğal bir sonucu olmakla birlikte askerlik için köyünün dışına çıkıp şehirle temas etmiş gençlerin varlığından bağımsız değildir. Köylerde topraksız kalan ve maddi durumları bozulan aileler daha önce şehre gitmiş fertlerini orada çalışmaya göndermişlerdir. Köy şehir ilişkilerinin yeni yeni geliştiği bu yıllarda daha önce şehre gidenlerin ise çoğu zaman askerlik için köyünden ayrılan kimseler olması muhtemeldir.

Kırdan kente göç zirai mekanizasyonun bir sonucu olduğu kadar aynı zamanda şehirdeki iş imkanlarıyla da ilgilidir (Tekeli, 1982, s. 86). Köylere neden göç ettiği sorulduğunda %47’si şehirdeki iş imkanlarından ötürü olduğunu söylerken topraksızlığı göçün sebebi olarak görenlerin oranı %21,8’de kalmıştır (Tuğaç ve ark., 1970, s. 104). Türkiye’nin her yerinde şantiyelerin yükseldiği 50’li yıllarda bir inşaat amelesinin bir köylüden daha fazla kazanıyor oluşu şehre olan göçe dair bir fikir vermektedir (Tanyol, 1959, s. 215). Bu imkanların yarattığı algı neticesinde şehirlere büyük bir göç başlamış ve 1960’a gelindiğinde sadece İstanbul’daki konutların %40’ının gecekondulardan meydana gelmesine neden olmuştur (Cem, 1970, s. 364).

Şehirle kurulan ilişkiler kontrolsüz göçe neden olmakla birlikte köylülerde şehir bilincinin gelişimine de katkı sağlamıştır. Örneğin sağlıkla ilgili konularda köylüler artık eski “kocakarı ilaçları” ilaçları yerine gripin ve aspirin gibi modern tıp ürünleri kullanılmaya başlanmıştır (Yörükân & Cebe, 1956, s. 22). Bu yıllarda yapılan araştırmalar insanların artan ulaşım imkanlarının da etkisiyle doktora daha sık başvurduğunu ortaya koymaktadır (Yurduseven, 1960, s. 104; Yurt, Ergil & Sevil, 1971, s. 125). Kentle kurulan bu ilişki köylerdeki sağlık koşullarının ve köylülerin sağlıkla ilgili zihniyetinin iyileşmesinde önemli ancak tek neden değildir. Genel bir sağlık muayenesinin ardından askere alınan ve orada kaldıkları süre boyunca temel hijyen kurallarını öğrenip içselleştiren gençlerin terhis olup köylerine döndüklerinde bu bilincin diğer köylülere de sirayet etmesine yardımcı olmuşlardır (Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, 1973, s. 147).

Ordu, tuvalet ve banyo kullanımından yemek yeme adabına kadar eskiden de verdiği temel eğitimin yanında askerini düzenli olarak günde 3500 kalorilik bir beslenme rejimine sokmuştur (Birand, 1987, s. 230–232). Böylelikle gençler köylerine sağlıklı

bir şekilde dönmeye başlamışlardır. Ayrıca askerde temel sağlık ve hijyen eğitimi alan gençlerin bir kısmı köylerde sağlıkla ilgili konularda danışılan kimseler haline de gelmiştir. Örneğin Aksaray'ın Demirciler köyünde damdan düşüp yaralanan bir kadına askerliğini sıhhiye çavuşu olarak yapmış ve halihazırda köylünün sağlık sorunlarıyla da ilgilenen birisi ilk yardımda bulunmuştur (Makal, 1980, s. 114).

Ulaşım altyapısının iyileşmesi ve şoför sayılarındaki artış ile artık köylerden şehirle gidiş nedenleri de çeşitlenmeye başlamıştır. Eskiden zaruri işler için gidilen şehir ve kasabalara artık kahvelerde sohbet etmek veya bir yerel bir sinemada film izleyip eğlenmek için gitmek çok zor değildir (Lerner & Robinson, 1960, s. 37). Nitekim 1968'de köylerde kadınların %26,5'i erkeklerin ise %74,9'u en az bir kez sinemaya gitmiştir (Tuğaç ve ark., 1970, s. 202–203). Ancak bu değişim şehirle bağlantısı yüksek bölgelerde hissedilmektedir (Tuğaç ve ark., 1970, s. 204). Ulaşım sorunun olduğu yerlerde sinema hala şanslı bir azınlığın tecrübe edebildiği bir yeniliktir (Makal, 1980, s. 24). Bu noktada Ankara ABD Büyükelçiliği'ne bağlı Amerikan Haberler Merkezi'nin elektriği olmayan köylere sinema otomobilleri göndermesi köylüyü sinemayla tanıştırtırken aynı zamanda ABD'nin Türk kırsalındaki etkisini arttıran bir gelişme olmuştur (Güvenç, 2015, s. 148).

50'li yıllar, aynı zamanda köylülerin zihnindeki şehirli insan imajının da değişmeye başladığı yıllardır. Şehirle artan ilişkiler ve askerden gelen evladında gördüğü şehirlileşme emareleri, kendisinin de şehirli olabileceğine inanmasını sağlamıştır. Artık onun için şehirli birisi, aralarındaki farklılığın entelektüel değil maddi nedenlerden kaynaklandığı birisidir. Yani para kazanıp şehirli gibi yaşamasını sağlayacak araçlara sahip olursa o da pekâlâ şehirli olabilir veya şehir hayatını köyüne taşıyabilir (Tuğaç ve ark., 1970, s. 209–210). Kırsal kesimdeki bu fikrî değişim köylerde yavaş yavaş şehir kültürünün benimsenmesine ve geleneksel köy değerlerinin terkedilmeye başlanmasına neden olmuştur (Robinson, 1952, s. 97–98). Bu değişim özellikle kılık kıyafette göze çarpmaktadır. Artık şalvarlar yerini pantolona bırakmaya başlamıştır (Lerner, 1958, s. 46). Daha ziyade erkek kıyafetlerinde göze çarpan bu değişim (Kurhan, 1956, s. 70; Yörükân & Cebe, 1956, s. 22), şehirle kurula ilişkilerin yoğunluğu oranında kadın kıyafetlerinde de görülmüştür (Arslan, 2011, s. 62).

Kılık kıyafetteki değişimin benzeri mimaride de yaşanmıştır. Köy mimarisindeki bu değişimler modern inşaat malzemelerinin kullanımı ve modern inşa tekniklerini bilmeyi de gerektirmektedir. Bu noktada askerde verilen duvarcılık, çatı döşemeciliği ve boyacılık gibi inşa faaliyetlerinde ihtiyaç duyulan eğitimler önemlidir (Jammal 1952). Askerde inşaatla ilgili eğitim alan gençlerin köylerine döndüklerinde yeni yapılarda çalışmış olmaları kendi evlerini inşa ederken de modern inşa teknikleri kullanmış olmaları muhtemeldir.

1950'lerle birlikte önceden iki odalı olarak inşa edilen evlerin yerini her biri bir amaç için kullanılan çok sayıda odanın olduğu evlere bırakmıştır. Geleneksel yapı

malzemesi kerpiç terk edilmeye başlanmış ve yerini kırmızı tuğla, kiremit ve çimento gibi malzemeler almıştır (Karpat, 1960, s. 89). Eskiden sıcaklığın muhafazası için alçak tavan ve ahşap tercih edilirken yalıtım sağlayacak yeni inşa malzemeleri ile evler geleneksel köy mimarisinin dışında inşa edilir bir hale gelmiştir (Yörükân & Cebe, 1956, s. 21–22). Askerde toplu yaşamda banyo ve helanın önemini kavrayan gençlerin köylerine bu konu hakkında daha bilinçli dönmüş olmaları beklenebilir. Nitekim 50’ler itibarıyla evin uzağına yapılan helalar artık evlere eklenmeye başlanmıştır. 1968’e gelindiğinde köydeki helası olmayan evlerin oranı 18,2’ye kadar düşmüştür (Tuğaç ve ark., 1970, s. 248).

İletişim araçlarını da kapsayan Amerikan askerî yardımları, ordunun silahlarını modern bir hale getirmekle sınırlı kalmamış aynı zamanda muhabere yeteneklerini de büyük ölçüde iyileştirmiştir. Bu maksatla yardımlarla birlikte telefon ve telsiz gibi birçok cihaz TSK bünyesinde çok daha yoğun bir şekilde kullanılmaya başlanmış ve bunları kullanıp tamir edebilecek askerlerin eğitime girilmiştir. Askerî yardımlar kapsamında 1952 Aralık ayına gelindiğinde TSK her yıl 1200 askerini sinyal okulunda telsiz operatörü olarak eğitmeye başlamıştır (Jammal, 1953). Askerde iken ordu içi iletişimde önemli bir yere sahip olan iletişim cihazlarını kullanan gençler terhis olduklarında uzakların nasıl yakın bir hale geldiğini bizzat tecrübe etmiş bir şekilde köylerine dönmüşlerdir.

1950’lerle birlikte artık radyolar Türkiye’nin her yerinde görülmeye başlanmıştır. İnsanları kitle iletişiminde demokratik bir şekilde eşit bir hale getiren radyo aynı zamanda otoriter bir biçimde herkesi birer dinleyiciye dönüştürmüştür (Adorno, 202, s. 49). Bu dinleyici kitlesinin oluşumu kitle iletişim araçlarına olan talebi de arttırmıştır (Lerner, 1980, s. 123). 1950’lerde Amerikalı toplum bilimcilerin Türkiye’nin kırsal bölgelerinde yürütmeye başladıkları çalışmalar (Erken, 2020) radyonun en güvenilir iletişim aracı, haber programlarının da en etkili yayınlar haline geldiğini ortaya koymuştur (Tamer Torun & Koçak Oksev, 2020, s. 179–180).

Hem bir iletişim aracı hem de bir prestij unsuru olarak radyolar 50’li yıllar itibarıyla köy evlerinin baş köşelerini süsler hale gelmiştir (Karpat, 1960, s. 89). 1950’de o dönem Ankara’nın bir köyü olan Balgat’taki tek radyo köy muhtarının evinde bulunmaktadır. Muhtar bu radyo ile köylüleri evine toplamakta ve dinlediği haberleri yorumlayıp anlatarak köydeki kanaat önderi imajını güçlendirmektedir (Lerner, 1958, s. 26–27). Buna karşın 1954 yılına gelindiğinde Balgat’taki radyo sayısı 100’ü aşmış ve köydeki çoğu kimse enformasyonun direkt muhatabı haline gelmiştir (Lerner, 1958, s. 40). 1962’de köylerde her gün radyo dinleyenlerin oranı %19 iken 1968’e gelindiğinde %40,2’ye yükselmiştir (Tuğaç ve ark., 1970, s. 194–196). Yani köye ulaşmanın yolu radyo antenlerinden geçmektedir. Bu durum Soğuk Savaş atmosferi içerisinde Amerikan propagandasının kırsal kesime hangi kanal üzerinden ulaştırılacağını da göstermektedir.

Sonuç

Ordu Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti'nde modernleşme sürecinin önemli kurumlarından olmuştur. Bu nedenle sadece ülke savunması değil aynı zamanda halkın modernleştirilmesinde de önemli görevler üstlenmiştir. Ordunun bu modernleştirici rolünde İkinci Dünya Savaşı sonrasında birtakım değişiklikler meydana gelmiştir. Soğuk Savaş ile birlikte ABD'nin SSCB'yi çevreleme politikası dahilinde stratejik konumundan ötürü önem kazanan Türkiye, ABD'den askerî ve ekonomik yardımlar almıştır. Askerî yardımların yürütülmesi için 1947'de faaliyetlerine başlayan Amerikan Askerî Yardım Kurulu (JAMMAT) eliyle mekanizasyon sürecinden geçen TSK'da kısa zamanda büyük değişimler yaşanmıştır. Bu değişimler neticesinde ordunun envanteri gelişirken halkı eğitime kapasitesi de büyük oranda atmıştır. Eskiden de halkın eğitilmesinde önemli bir kurum olan ordu yardımlar sonrasında halk eğitimi için daha iyi koşullara ve eğitim sistemine kavuşmuştur. Buradan hareketle bu çalışmada Amerikan askerî yardımları sonrası TSK'nın eğittiği askerlerin, terhis olduklarında taşrada yaşanan değişimlerde önemli roller aldıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Amerikan askerî yardımlarının etkileri taşrada 1950'li yılların ikinci yarısı itibariyle kendini iyice hissettirmiştir. Gerek kırsalda yapılan yolların şehir-köy bağlantısını sağlaması (ve bu bağlantının doğal sonucu olarak gelişen köy-kent ilişkileri) gerekse artan makineleşme sonucu üretim ilişkileri ve örüntüsündeki değişim, yüzyıllardır durağan bir yapıda seyreden köy yaşamını köklü bir şekilde değiştirmiştir. Bu değişim sürecine ordu, yetiştirdiği “hareketli kişilik”lerle büyük bir etkide bulunmuştur. Amerikan askerî yardımları sonrası mekanizasyon sürecinden geçen TSK'da köylü askerler teknik bilgiye sahip modern bir vatandaşa dönüşerek köylerine dönmüş ve modernitenin taşradaki temsilcileri haline gelmişlerdir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'ye yapılmaya başlanan ekonomik yardımlar ziraate dayalı bir ekonomi ile kalkınmayı hedeflediğinden tarım sahasında nitelikli işgücü ihtiyacını arttırmıştır. Aynı yıllarda mekanizasyon sürecinden geçen ordu ise başta kendi ihtiyacı için eğittiği askerlerinin terhis olup memleketlerine dönmesiyle sivil alandaki bu ihtiyacın giderilmesine katkıda bulunmuştur. Askere geldiklerinde çoğu çekiç ile tornavida arasındaki ayrımı yapamayacak kadar teknik bilgiden yoksun olan bu askerler ordunun kendi ihtiyaçları doğrultusunda eğitilmişlerdir. Özellikle askerde verilen sürücülük ve motor tamiri gibi eğitimler ülkenin dört bir yanının karayolları ile buluştuğu ve tarım arazilerinde traktörlerin boy gösterdiği bu yıllarda talebin karşılanmasında etkili olmuştur.

Askerde geçirdiği süre zarfında bir zanaat sahibi olan binlerce genç burada vatandaşlık bilgisinden okuma yazmaya kadar onu modern bir vatandaş haline getirecek eğitimler de almıştır. Aldıkları teknik eğitimin yanında devletin ideolojik normlarını da içselleştirmiş bir vatandaş olarak köylerine dönen bu gençler, kendilerini millet

mefhumu içerisine düşünebilir hale gelmişlerdir. Böylece ekonomik yardımlarla birlikte taşrada yaşanan gelişmeler askerden dönen bu gençleri bir özne haline getirerek yeni dönemde köy içinde daha fazla önem kazanmalarını sağlamıştır. Özellikle askerliğini Amerikan Askerî yardımları sonrasında dönüşen TSK'da yapan gençler yıllar sonra köylerde muhtar gibi önemli kişiler haline geldiklerinde köylerinde önemli değişikliklerin öncüsü olmuşlardır.

Askerden modern bir birey olarak dönen gençler öğrendikleri zanaatlarını köylerinde de yaparak köylerdeki meslek ve zanaat örüntülerinde değişimlere neden olmuşlardır. Bununla birlikte tarımda hızla artan makineleşme ve köydeki işgücü yapısındaki değişimler tarım alanında büyük bir işsizliği de beraberinde getirerek şehre göçleri hızlandırmıştır. Yani orta ve uzun vadeli sonuçları dikkate alınmaksızın girilen makineleşme denemeleri başlarda zirai üretimi ve kârı arttırmıştır. Fakat sürdürülebilir olmayan bu sistemin aksamasıyla her yıl binlerce insan şehirlere akın etmeye başlamış ve etkisi bugün hala sürmekte olan toplumsal sorunlara neden olmuştur.

Teşekkür: Barış Ateş'e derin teşekkürlerimi sunmak istiyorum. Bu araştırma onun rehberliği ile mümkün oldu. Ayrıca Esra Ecem Şahin ve Beyzanur Arslan'a da teşekkür etmek istiyorum. Onların çabaları sayesinde bu makaleyi okumak daha kolay ve tabii ki sevgili eşim Şeyda Düzgören Sağlam'a da desteği için çok teşekkür ederim.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Acknowledgement: I want to express my profound thanks to Barış Ateş. With his guidance, this research became possible. Additionally, I want to thank Esra Ecem Şahin and Beyzanur Arslan. This article is easier to read thanks to their efforts. And of course, I'm also thankful to my beloved wife, Şeyda Düzgören Sağlam, for her support.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author declare no potential conflicts of interest with respect to the research, authorship, and/or publication of this article.

Grant Support: The author received no financial support for the research, authorship, and/or publication of this article.

Kaynakça/References

- Acarel, S. (2007). *Yassıada'dan Cudi'ye : Yakın tarihimize samimi bir derkenar*. İGÜS.
- Adalet, B. (2018). *Hotels and highways: The construction of modernization theory in Cold War Turkey*. Stanford University Press.
- Adorno, T. W. (2021). *Kültür endüstrisi: Kültür yönetimi*. İletişim Yayınları.
- Ankara Üniversitesi. (1954). *Türkiye'de ziraat makinalaşma: Ziraatte makina kullanılmasının doğurduğu teknik, ekonomik ve sosyal meseleler üzerinde bir araştırma*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Arslan, R. (2011). Bir kalkınma yaklaşımı ve Kestanelik Köyü çevresi. *Istanbul Journal of Sociological Studies* 15, 49–78.
- Ateş, B. (2022). Civil–military relations and education of military elites in Türkiye: Lessons learned from the past. *Armed Forces & Society*.

- Aydemir, Ş. S. (2012). *Toprak uyanırsa*. Remzi Kitabevi.
- Bahadır, Z. (2002). Köy enstitüsü. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 26, 283–285.
- Baykurt, F. (2016). *Amerikan sargısı*. Literatür Yayınları.
- Berkes, N. (1942). *Bazı Ankara köyleri üzerinde bir araştırma*. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Enstitüsü.
- Birand, M. A. (1987). *Emret komutanım*. Milliyet Yayınları.
- Boran, B. (1993). *Toplumsal yapı araştırmaları: İki köy çeşidinin mukayeseli tetkiki*. Sarmal Yayınevi.
- Celep, B. (2020). *Türkiye 'ye Amerikan Askerî Yardım Kurulu (Jammat) ve Türkiye 'deki faaliyetleri*. AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi.
- Cem, İ. (1970). *Türkiye 'de geri kalmışlığın tarihi*. Cem Yayınevi.
- Cumhuriyet. (1950, Nisan 13). *Türkiye ve Marshall Yardımı*. <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1950-04-13/0>
- Çankaya, Ö. (2019). Millî Mücadele döneminde asker firarileri. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 29, 175–203.
- Devlet İstatistik Enstitüsü. (1960). *Traktör anket neticeleri ve ziraat alet ve makineleri 1955-1959*. DİE.
- Devlet İstatistik Enstitüsü. (2001). *Tarımsal göstergeler 1923-1998*. DİE.
- Erken, A. (2020). *Amerika ve modern Türkiye 'nin oluşumu: Bilim, kültür ve siyasal ittifaklar*. VakıfBank Kültür Yayınları.
- Faik, A. (1933). *Askerliğin psikolojisi hakkında bir kalem tecrübesi*. Millî Mecmua Matbaası.
- FRUS 1956-57. (1956). *United States relations with Turkey: Questions of economic and military assistance*. C. XXIV.
- Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı. (1973). *Cumhuriyet 'in 50 'nci yıldönümünde Türk Silahlı Kuvvetleri*. Yazar.
- Göknil, N. (1943). Garbi Anadolu köy monografileri Bilecik ve Edremit bölgeleri. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 2(2), 312–359.
- Güvenç, S. (2015). Bir Soğuk Savaş sembolü olarak Jeep 'in Türkiye serüveni: 1954-1972. F. Aral (Ed.), *Siyasetin bilimi: İlder Turan 'a armağan içinde* (s. 143–158). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Hobsbawm, E. J. (2020). *Kısa 20. yüzyıl: Aşırılikler çağı 1914-1991*. Everest Yayınları.
- İnan, A. A. (2010). *Medeni bilgiler: Türk milletinin el kitabı*. Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- JAMMAT. (1949, 12 Mayıs). “Monthly progress report on aid to Turkey program for April 1949”. (US NA. RG 334/251A/1)
- JAMMAT. (1951, 12 Şubat). “Analysis of military aid program to Turkey”. (US NA/106)
- JAMMAT. (1952, 20 Aralık). “Monthly progress report on aid to Turkey program for November 1952”. (US NA. RG 334/1)
- JAMMAT. (1953, 12 Ocak). “Monthly progress report on aid to Turkey program for December 1952”. (US NA. RG 334/1)
- JAMMAT. (1948a, 17 Nisan). “Monthly progress report on aid to Turkey program for April 1948”. (US NA. RG 334/251A/1)
- JAMMAT. (1948b, 25 Şubat). “Monthly progress report on aid to Turkey program for 1948”. (US NA. RG 334/251A/1)

- Janowitz, M. (1964). *The Military in the political development of new nations: An essay in comparative analysis*. Phoenix Books.
- Karatamu, S. (1971). *Türk Silahlı Kuvvetleri tarihi, 3. Cilt, 6. Kısım (1908-1920), 1. Kitap*. Genelkurmay Basımevi.
- Karpat, K. H. (1960). Social effects of farm mechanization in Turkish villages. *Social Research* 27(1), 83–103.
- Karpat, K. H. (1962). *Çağdaş Türk edebiyatında sosyal konular*. Varlık Yayınları.
- Karpat, K. H. (2011). *Osmanlı'dan günümüze edebiyat ve toplum*. Timaş Yayınları.
- Keyder, Ç. (1999). Türkiye'de tarımda küçük meta üretiminin oluşumu. O. Baydar (Ed.), *75 Yılda köylerden şehirlere içinde* (s.163–172). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Kıray, M. B. 1999. Sosyo-ekonomik hayatın değişen düzeni: Dört köyün monografik karşılaştırılması. O. Baydar (Ed.), *75 Yılda köylerden şehirlere içinde* (s.151–162). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Köymen, O. (1999a). Cumhuriyet döneminde tarımsal yapı ve tarım politikaları. O. Baydar (Ed.), *75 Yılda köylerden şehirlere içinde* (s.1–30). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Köymen, O. (1999b). Köylü sorunu araştırma ve tartışmaları. O. Baydar (Ed.), *75 Yılda köylerden şehirlere içinde* (s.133–140). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Kurhan, Y. (1956). Yenidebir köyü monografisi. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 2(10–11), 60–71.
- Lerner, D., & Richard, D. R. (1960). Swords and ploughshares: The Turkish army as a modernizing force. *World Politics*, 13(1), 19–44.
- Lerner, D. (1958). *The passing of traditional society: Modernizing the Middle East*. Free Press.
- Lerner, D. (1980). Çağdaşlaşma sürecinde iletişimin işlevi. *Kurgu Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Uluslararası Hakemli İletişim Dergisi*, 3(3), 109–134.
- Makal, M. (1963). *Yer altında bir Anadolu*. May Yayınları.
- Makal, M. (1970). *Kalkınma masalı*. Bizimköy Yayınları.
- Makal, M. (1978). *Bizim köy*. Derinlik Yayınları.
- Makal, M. (1980). *Hayal ve gerçek*. Derinlik Yayınları.
- Nesin, A. (2013). *Yedek parça*. Nesin Yayınevi.
- Pierce, J. E. (2003). *Bir Türk köyünde yaşam*. Epsilon.
- Robinson, R. D. (1952). Tractors in the village: A study in Turkey. *Journal of Farm Economics*, 34(4), 451.
- Robinson, R. D. (1963). *The first Turkish Republic: A case study in national development*. Harvard University Press.
- Sılan, N. S. (2010). “Doğu sorunu”: *Necmeddin Sahir Silan raporları (1939-1953)*. Ed. T. Akekmekçi ve M. Pervan. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Sislin, J. (1994). Arms as influence: The determinants of successful influence. *Journal of Conflict Resolution* 38(4), 665–689.
- Tamer Torun, A. & Oksev, B. K. (2020). Soğuk Savaş yıllarında ABD iletişim araştırmaları: Türkiye'de radyo dinleme raporunun analizi. *TRT Akademi*, 5(9), 162–181.
- Tanyol, C. (1959). Traktör giren 50 köyde nüfus hareketlerinin ve içtimai değişimlerin kontrolü. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 2(13–14), 198–218.

- Tanyol, C. (1961). Peşke Binamlısı köyü. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 2(16), 17–58.
- TBMM Zabıt Ceridesi. (1950, 15 Şubat). “Devre: VIII”.
- Tekeli, İ. (1982). *Türkiye’de kentleşme yazıları*. Turhan Kitabevi Yayınları.
- Tuğaç, A., Yurt İ., Ergil İ. & Sevil, H. T. (1970). *Türk köyünde modernleşme eğilimleri araştırması: Rapor-I*. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı.
- Turhan, M. (2020). *Kültür değişimleri: Sosyal psikoloji bakımından bir tetkik*. Altınordu Yayınları.
- Turner, B. S. (2020). *Sosyoloji sözlüğü*. Pinhan Yayıncılık.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2014). *İstatistik göstergeler 1923 - 2013*. TÜİK.
- Tütengil, C. O. (1954). İhsaniye köyü incelemesi. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 2(9), 37–58.
- Tütengil, C. O. (1956). Keçiller köyü incelemesi. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 2(10–11), 36–43.
- Tütengil, C. O. (1977). *100 soruda kırsal Türkiye’nin yapısı ve sorunları*. Gerçek Yayınevi.
- Yörükân, T. & Cebe, T. (1956). Çatak köyü araştırması. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 2(10–11), 1–27.
- Yurduseven, M. (1960). Antalya İhsaniye köyü incelemesi. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 2(15), 99–104.
- Yurt, İ., Ergil G. & Sevil, H.T. 1971. *Türk köyünde modernleşme eğilimleri araştırması: Rapor III: Orman köylerinin sosyo-ekonomik durumu*. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı.

